

- Anna Ahmatova v Eypatorii: Vestnik kultumo-prosvetitskogo obshhestva imeni Anny Ahmatovoj], Yevpatoriya, 104 p. (in Russian).
14. Novikova, M. (1995), "Ukrainian 'Divine Comedy'" ["Ukrainska 'Bozhestvenna komediia'"], *Suchasnist*, No. 5, pp. 62-64. (in Ukrainian).
  15. Pakhareva, T.A. (2009), "'Summer Garden' by Anna Akhmatova: (analysis of the poem)" ["'Letnij sad' A. Ahmatovoj: (analiz stihotvoreniya)"], *Anna Ahmatova: jepoha, sudba, tvorcestvo. Krymskij Ahmatovskij nauchnyj sbornik*, No. 7, pp. 91-100. (in Russian).
  16. (1996), *Prayer book. Prayers to all needful [Molivoslov: Molitvy na vsjaku potrebu]*, Obshhestvo Svjateljja Vasilija Velikogo, St. Petersburg, 480 p. (in Russian).
  17. Pushkin, A.S. (1957-1958), *Full composition of writings in 10 vols.*, 2nd ed. [Polnoe sobranie sochinenij v 10 t., izd. 2-e], AN SSSR, Moscow. (in Russian).
  18. Ritchik, Yu.I. (1971), "Notes on how Vrchlický dantologé" ["Zametki o Vrhlickom kak dantologé"], *Dantovskie chtenija*, 1971, Nauka, Moscow, pp. 220-228. (in Russian).
  19. Rubinchik, O.Ye. (2014), "'I do not Lozinski it?': On the destination of a number of poems by Anna Akhmatova" ["'Uzh ne Lozinskij li?': Ob adresate rjada stihotvoreniij Anny Ahmatovoj"], *Ahmatova: epoha sudba, tvorcestvo. Krymskij Ahmatovskij nauchnyj sbornik*, No. 12, pp. 107-117. (in Russian)
  20. Savrimovich, E. (1971), "Slovak and Dante" ["Slovackij i Dante"], *Dantovskie chtenija*, 1971, Nauka, Moscow, pp. 204-219. (in Russian).
  21. Strikha, M. (2003), *Dante and Ukrainian literature: reception experience against the backdrop of "belated nation-building"* ["Dante th ukrainska literature: dosvid reitsepsii on tli "zapiznilogo natsictvorenyja"], Krytyka, Kyiv, 162 p. (in Ukrainian).
  22. Temnenko, H.M. (2009), "On the question of the classical tradition in poetry of Anna Akhmatova (the poem 'Summer Garden')" ["K voprosu o tradicijah klassicizma v poeziji A. Ahmatovoj: (stihotvorenie 'Letnij sad')"], *Anna Ahmatova: jepoha, sudba, tvorcestvo. Krymskij Ahmatovskij nauchnyj sbornik*, No. 7, pp. 100-113. (in Russian).
  23. Tsyviiian, T.V. (2009), "On one of Akhmatova's landscape" ["Ob odnom ahmatovskom pejzazhe"], *Anna Ahmatova: jepoha, sudba, tvorcestvo. Krymskij Ahmatovskij nauchnyj sbornik*, No. 7, pp. 83-91. (in Russian).
  24. Voloshyn, V.A. (2007), *Collected works in 5 vols.* Vol. 5 [Sobranie sochinenij v 5 t. T. 5], Ellis Lak 2000, Moscow, 928 p. (in Russian).

МИКОЛА ГОГОЛЬ У БЕЛЬГІЙСЬКИХ ФРАНЦУЗЬКОМОВНИХ ВИДАННЯХ

Ярема Кравець

Кандидат філологічних наук, доцент,
Кафедра світової літератури,

Львівський національний університет імені Івана Франка (УКРАЇНА),
79000, м. Львів, вул. Університетська 1,
e-mail: yaremakravets@gmail.com

UDC: 821.133.1.09(493):82-3Гоголь.03=133.1

РЕФЕРАТ

Наукова проблема прочитання творчості Миколи Гоголя у бельгійській французькомовній літературі недостатньо вивчена, хоча має велику історію. Традиція читання і перекладання французькою мовою творів видатного українця, який увійшов у світову літературу як класик російської літератури, має свої витoki ще у сорокових роках ХІХ століття. Французька Гоголіана знає майже 175-літню історію, з якої понад 120 років належить також бельгійському французькомовному прочитанню. У контексті сказаного безперечний

інтерес становить перекладацька діяльність бельгійського професора Ежена Енса (1839–1923), який не лише дав свою інтерпретацію «Сорочинського ярмарку» М. Гоголя, але й залишив цікаві спостереження щодо функціонування сміху – «чесного персонажа» творів письменника. Вартість дослідження «Один аспект Миколи Гоголя» знаходимо у бельгійського французькомовного письменника і літературного критика Франца Елленса (1881–1972), яке він опублікував 1952 року до сторіччя від дня смерті видатного українця. Особливу увагу Фр. Елленс звернув на твір М. Гоголя «Шинель», «що є одночасно реалістичним романом і гострою сатирою звичаїв і характерів» і оповідання «Портрет», в якому автор «виявляв себе письменником-фантастом». Наступною у списку гоголезнавчих праць стоїть монографія бельгійського літературознавця Жіля Нельо «Панорама історичного роману» (1969 р.), в якій її автор, розповідаючи про письменників, які так чи інакше відчували на собі вплив В. Скотта як засновника історичного роману, подавав невеликі огляди-розвідки про історичні твори М. Гоголя і П. Куліша. Особливої уваги стосовно особи М. Гоголя заслуговує новела «Такий собі Микола Гоголь» бельгійської французькомовної романістки українського походження Ірени Стецик (1937 р.). Текст новели витриманий у душі гоголівської настроєвості із постійними сумнівами, переживаннями, фантазмагоричними видіннями та уявами. Розділ «Гоголь» із літературознавчим оглядом творчості письменника й уривками із окремих творів друкувався у т. 11 а бельгійської енциклопедії «Patrimoine littéraire européen» [1999], названому «Національні відродження і загальне сприйняття. 1832–1885». У виданні подавався, зокрема, а уривок із п'ятої дії «Ревізор» у перекладі П. Меріме. Вартує уваги переднє слово про життя і творчість М. Гоголя, в якому його автор, подаючи огляд літературної спадщини письменника, наголошував на концептуальних питаннях гоголезнавства. Вагомість розділу «Гоголь» у бельгійській енциклопедії пояснюється ще й бібліографічним списком важливіших праць про письменника, а також короткими, дуже корисними анотаціями до кожного фрагменту творів М. Гоголя, що друкувалися у енциклопедії, які впроваджують читача у настрій конкретного твору. Викладений у цій статті матеріал аж ніяк не вичерпує зазначеної наукової проблеми, оскільки вартують окремого дослідження як оцінка рівня перекладу «Сорочинського ярмарку», здійсненого Е. Енсом, так і пошук згадок про творчість М. Гоголя у бельгійській французькомовній періодиці.

Ключові слова: французькомовна Гоголіана, професор Ежен Енс, «Шинель» і «Портрет» М. Гоголя, історичний роман, Ірена Стецик, бельгійська дванадцятитомова література енциклопедія (т. 11 а), концептуальні питання гоголезнавства.

ABSTRACT

Yarema Kravets'. Mykola Hohol in Belgian Francophone publications.

The scientific problem of the Mykola Hohol's lectures on the Belgian frenchspeaking literature is not enough studied though it has a great history. The tradition of reading and translating the works by a famous Ukrainian author, who entered the world literature as a classic of Russian literature, into French has its origins back in the forties of the 19th century. French Hoholiana counts almost 175-year history, with more than 120 years of the Belgian Francophone interpreting. In the context of the said, considerable interest consists in the translation activities of the Belgian Professor Eugène Hins (1839–1923), who not only gave his interpretation of Hohol's *Sorochintsy Fair* but also left interesting observations on the functioning of laughter – «an honest character» of the writer's works. Other valuable studies include *One Aspect of Mykola Hohol's* by a Francophone Belgian writer and literary critic Franz Hellens (1881–1972), which he published for the 1952 centenary of the prominent Ukrainian's death. Franz Hellens paid special attention to the

work of Hohol, *The Overcoat*, «which is both a realistic novel of manners and a sharp satire on morals and manners» and the story *The Portrait*, in which the author «showed himself a sci-fi writer». Next on the list of Hohol studies works is a monograph by a Belgian literary critic Gilles Nélod's *Panorama of Historical Novel* (1969), in which the author, talking about writers who somehow felt the influence of W. Scott as the founder of the historical novel, gave a short reviews of the historical works by Mykola Hohol and Panteleimon Kulish. Special attention, concerning the personality of Mykola Hohol, deserves a novella *This Is Mykola Hohol* by a Belgian Francophone novelist Irène Stecyk, who is of Ukrainian origin (born in 1937). The text of novella is designed in the spirit of Hohol's style with constant doubts, sufferings and phantasmagoric visions of imagination. The section «Hohol», with literary critical review and the excerpts from the author's individual works, was published in vol. 11 of the Belgian Encyclopedia *Patrimoine littéraire européen* [1999], entitled *National Revival and Common Perception. 1832–1885*. The publication contained, in particular, the fifth passage of *Inspector* translated by P. Mérimée. It's worth paying attention to the foreword on the life and work of Hohol, in which the author, giving an overview of the literary heritage of the writer, stressed upon the conceptual issues of Hohol studies. The importance of the section «Hohol» in the Belgian encyclopedia consists also in the bibliography of important works of the writer, as well as short, concise annotations to each fragment of Hohol's works, which were published in the encyclopedia and which introduce a reader into the mood of a particular work. The material stated in this article does not exhaust the scientific problem, since it is worth of a separate study assessing the level of translation of *Sorochintsy Fair*, conducted by Eugène Hins, as well as of the search for the recollections of Hohol's creativity in the Belgian Francophone periodicals.

Key words: Francophone Hoholiana, Professor Eugène Hins, *The Overcoat* and *The Portrait* by Mykola Hohol, historical novel, Irène Stecyk, Belgian Literary Encyclopedia in 12 volumes (vol. 11 a), conceptual issues of Hohol studies.

Традиція читання і перекладання французькою мовою творів видатного українця Миколи Гоголя (1809–1852), який увійшов у світову літературу як класик російської літератури («*Nikolas Gogol, Ukrainien qui écrivait en russe*». Louis Aragon) має свої витoki ще у сорокових роках ХІХ століття і вкладається в таку умовну хронологію: 1845 р. – Луї Віардо; 1855 р. – Проспер Меріме; 1887 р.– Ежен Енс; 1914 р. – Луї Леже; 1952 р. – Франц Елленс; 1969 р. – Жіль Нельо; 1983 р. – Ірен Стецик; 1999 р. – т. 11^a бельгійського енциклопедичного видання «*Patrimoine littéraire européen*». Отже, французька Гоголіана знає свою майже 175-літню історію, з якої понад 120 років належить також бельгійському французькомовному прочитанню.

Історія французької Гоголіани подає нам наступну інформацію: 1845 року у паризькому видавництві «Paulin» з'явилося видання «*Nouvelles russes*» (Tarass Boulba. *Les Mémoires d'un fou*, *La Calèche*, *Un ménage d'autrefois*, *Le Roi des gnômes*) («Тарас Бульба», «Записки божевільного», «Коляска», «Старосвітські поміщики», «Король гномів») у перекладі Луї Віардо.

Уже через десять років у французькому видавництві «*Michel Lévy frères*» бачимо видання Гоголевих творів «*Les Deux Héritages*», а також

«L'Inspecteur général» («Ревізор») та «Les Débuts d'un aventurier» у перекладі Проспера Меріме. Це видання особливо примітне тим, що Проспер Меріме був добре ознайомлений із творами М. Гоголя; повість «Tarass Boulba» знаходилася під постійною увагою французького письменника, коли той опрацьовував свої статті про запорізьких козаків, друкуючи їх на сторінках журналу «Revue des Deux Mondes», а особливо статтю про М. Гоголя у т.4 того ж журналу.

Цікавий факт з історії їхніх творчих літературних взаємин – «Замітка про Меріме» із ненадрукованого за життя М. Гоголя і написана, правдоподібно, у 40-і рр.: «Меріме, безперечно, неймовірний (в ориг. – *замечательный*) письменник 19 століття французької літератури. <...> Небагато творів вийшло з-під пера Меріме. Однак усі вони мають яскраве свідчення таланту <...>. Меріме, як дуже легко можна побачити, із усіх них зовсім не був зайнятий тим, щоб задовольняти смаки публіки. Він ішов якимось зовсім осторонь. Навіть предмети вибирав не ті, яких вимагала модна потреба читачів. Видається, що його не хвилювали покупці і слава. <...>. Меріме має, крім того, цю властивість, яка не дається французіві, а саме властивість правильно схоплювати місцеві барви, відчувати народність і передати її. <...>. Відчуті і вгадати дух слов'янський – це вже надто багато і майже неможливо для француза. <...>. З цієї сторони Меріме у своїх творах є набагато вище своїх письменників-співвітчизників» [1, с. 382].

Французьке прочитання М. Гоголя, розпочате у 40-х рр. XIX ст., дістало плідотворне продовження повним виданням творів у бібліотеці «Плеяда» 1967 р. видавництва «Gallimard», підготованим Гюставом Окутюр'є (Gustave Aucouturier). Ще раніше, 1925 року з'являється французький переклад «Мертвих душ» («Les Aventures de Tchitchikov ou les Ames mortes»), з передмовою та примітками перекладача Анрі Монго (Henri Mongault). Серед перекладачів М. Гоголя бачимо і Ж. Жоане, який надрукував у виданні «Бібліотека Плеяди» «La Confession d'un auteur» («Сповідь») (уривок із твору).

У контексті сказаного безперечний інтерес становить бельгійське французькомовне прочитання М. Гоголя, в історії якого бачимо насамперед Ежена Енса, бельгійського перекладача «Катерини» Тараса Шевченка.

Професор Ежен Енс (1839–1923), знавець більшості європейських мов, мав обширні знання з історії географії та літератури різних країн. За активну підтримку комунарів був змушений 1872 р. емігрувати до Росії, де вивчив російську та українські мови; згодом працював викладачем французької мови військової гімназії в Нижньому Новгороді. Повернувшись

пийсь до Бельгії, займався педагогічною роботою, а з 1900 р. повністю поринув у громадську діяльність.

Особливо цікавою є літературна діяльність Е. Енса. Як один з найбільш компетентних бельгійських спеціалістів з російської літератури, він друкує ґрунтовні статті про російську, українську та інші слов'янські літератури в бельгійських журналах «La Revue de Belgique» і «La Société Nouvelle». Знайомлячи бельгійського (та й усього французькомовного) читача з маловідомою для нього творчістю М.Гоголя, І. Тургенєва, І. Гончарова, М. Салтикова-Щедріна, Ф. Достоевського, пропонує глибоко наукові розвідки, доповнені власними перекладами. Е. Енс надрукував у журналі «La Revue de Belgique» некролог на смерть І. Тургенєва, що був одночасно синтезом загального розвитку російської літератури від Карамзіна до Л. Толстого та М. Салтикова-Щедріна. А кончина Ф. Достоевського надихнула йому одне з найвагоміших досліджень у французькомовній літературознавчій критиці про ідеї та творчість визначного романиста. Фрагмент про Великого інквізитора з роману «Брати Карамазови», перекладений Е. Енсом, став першою, на жаль, забутою істориками перекладу інтерпретацією тексту Ф. Достоевського французькою мовою; у свій час він викликав схвалення та захоплення класика бельгійської літератури Жоржа Екоуда.

Як пише літературознавець Ролан Морт'є у статті про Е. Енса, надрукованій в додатку до 37 тому «Національного біографічного довідника» видання Королівської бельгійської академії (1971–1972), «завдяки Енсові читач «La Société Nouvelle» почергово відкривав для себе і ранні твори Гоголя, і таких невідомих на заході письменників як українець Шевченко і регіоналіст Мельников, і, нарешті, приязно зустрінутий критикою твір І. Гончарова «Обломов» [6, с. 447].

Марк Мейн, автор ґрунтовної праці «Eugène Hins. (1839–1923)» цитував фрагмент статті Е. Енса, друкованої у січні 1867 року в журналі «Revue Trimestrielle», в якій той, прочитавши перед тим «Мертві душі» М. Гоголя, був вражений подібністю, яка існує між Росією, описаною Гоголем, і Бразилією, яка в нього перед очима: «обидві держави зруйновані (ravagés) ранами рабства і корупції» [5, с. 26]. Упродовж шести років перебування в Росії, Е. Енс мав навіть задум перекласти французькою мовою роман Пушкіна «Євгеній Онегін»; однак багато із його намірів залишилися нездійсненими.

Першим російським автором, якому 1888 р. Е. Енс присвятив свою студію на сторінках «La Revue de Belgique», був Іван Тургенєв. Автор статті здійснив короткий аналіз творів щойно померлого письменника,

якого вважав гідним послідовником М. Гоголя. Skorиставшись цим некрологом, бельгійський літературознавець вводив й інших *«справді російських письменників»*, які стануть об'єктом його наступних студій, зокрема, Ф. Достоєвського із його *«Злочином та покаранням»*, *«Братами Карамазовими»* та *«Великим інквізитором»*.

1885 року бачимо публікації Е. Енса в журналі *«La Société Nouvelle»*, де вчений надрукує свій переклад *«Катерини»* Т. Шевченка, супроводивши її статтю *«Український поет. Тарас Григорович Шевченко»*; а далі у трьох номерах журналу – з жовтня по грудень 1887 року друкувався його переклад *«Сорочинського ярмарку»*.

Літературознавець Марк Мейн зазначає: *«Українець, як і Шевченко, Гоголь пише російською мовою, яка завдяки реформам Карамзіна дуже добре надавалася для реалістичних творів. Він також зробився тлумачем «малоросів», нагадуючи про їхні легенди та віковічну боротьбу проти поляків перш ніж поринути у незвичайну сатиру продажних, скорумпованих російських чиновників. Стосовно цього Енс відкидає ті закиди, які робили на заході Гоголю, з жалем говорячи про надмірність його карикатур. За Енсом письменник аж ніяк не переборщував у цьому, він, звісно, міг вибрати менш гротескні фігури, менш сміховинні персонажі, але тоді втратив би єдиного «чесного персонажа» своїх творів – сміх, який шмагає наче нагайка, який примушує захитатися гнобителя і підтримує надію на кращі дні»* [5, с. 200].

Ознайомлення бельгійського читача із російською літературою Е. Енс завершував особою Івана Гончарова, який, за словами літературознавця, зумів з незвичайним реалізмом змалювати молоде покоління напередодні Кримської війни, позбавлене будь-якого ідеалу, що було характерною рисою класу поміщиків, кидаючи їх у глибоку апатію.

Ще одне вартісне українознавче дослідження з цієї наукової проблеми – *«Один аспект Миколи Гоголя»* (1952 р.) – знаходимо у виданні *«Кроки у садах»* бельгійського французькомовного письменника і літературного критика Франца Елленса (1881–1972). Фр. Елленс (справжнє ім'я – Фредерік ван Ерманжан), дебютував добіркою новел *«Поза вітром»* (1909) і романом *«Гасмичне світло»* (1912). Художній манері Фр. Елленса властиве поєднання символіки, фантастики, романтично-містичних настроїв із реалістичними картинами життя. Останній період творчості письменника позначений особливою увагою до моральних проблем. Фр. Елленс писав також вірші, притчі, есеї, критичні статті *«Signaux de France et de Belgique»* (1-ий рік, вип., № 4), перекладав твори російських поетів М. Цветаєвої, І. Еренбурга та В. Маяковського.

Статті Фр. Елленса про українську народну поезію і літературу відносяться до тих днів, коли письменник, покинувши на короткий час Лазурний берег, зупиняється в Парижі, бо, як писав згодом, *«для проживання змушений був знов займатися осоружною журналістикою. Та вже 1920 рік знаменував для мене рішуче повернення до свободи»* [2, с. 106]. Дві українознавчі публікації бельгійського письменника друкувалися на сторінках льєзької газети «La Meuse» у січні та березні 1920 року під назвою «Народна поезія України» та «Українська література». Обидві вони, безперечно, вписувалися і в ті славістичні зацікавлення, які не покидали письменника упродовж цілого творчого життя.

Ще 1901 року, у двадцятирічному віці Фр. Елленс друкує у трьох січневих номерах газети «Générale gantoise» докладний аналіз твору «Quo vadis» Г. Сенкевича. У серпневому номері журналу «La Belgique artistique et littéraire» (t. XXXIV, n. 125, 1.VIII, 1914, pp. 440–462) помістив статтю «Національний рух у Польщі: народні інституції», у якій також говорилося про проблеми Галичини.

Стаття Фр. Елленса «Один аспект Миколи Гоголя» датована 1952 роком – роком сторіччя від дня смерті видатного українця, та й сам автор уже в першому абзаці статті давав пояснення свого задуму: *«Дві великі річниці – річниця Гюго та Гоголя, зворушили літературний світ; склалося так, що обидва письменники, яких святкуємо і вишановуємо, були також двома людьми дії; Гюго своїми політичними поглядами, які він утверджував кількома вулканічними публікаціями, а Гоголь – переважно ідеями, які розсіював по своїх романах»* [3, с. 138]. І далі бельгійський письменник пише: *«Микола Гоголь, українець, помер 1852 року, був у повному розумінні цього слова провісником. Мельхіор де Вогюе, який увів його творчість до Франції, зауважує, що Гоголь був не лише першим російським романістом-реалістом, але й творцем персонажів, які були, якщо не імітовані, то повторені як у Франції, так і в царській Росії»* [3, с. 138].

Фр. Елленс звертав особливу увагу і на «Шинель» М. Гоголя, *«що є одночасно реалістичним романом і гострою сатирою звичаїв і характерів»*, вбачаючи, крім того, у деяких персонажах М. Гоголя появу флоревських Бувара і Пекюше.

Бельгійський письменник зазначав особливості стилю письменника, наголошуючи на своєрідності гоголівського реалізму, що не був звичайним натуралізмом: *«є ще щось інше, що становить творчий елемент романіста: цей елемент складається із частини якогось особливого ліризму, де взаємно зміцнюють один одного безпосередня реальність та епічне бачення»* [3, с. 139].

Згадуючи про такі твори М. Гоголя як «Гарас Бульба», «Вечори на хуторі поблизу Диканьки» та їх антипода – «Мертві душі», а також «Портрет» і «Шинель», між якими, як зазначає Фр. Елленс, *«лежить цілий світ»*, автор статті звертає увагу читача на те, що вищезгадані твори М. Гоголя пов'язані спільною атмосферою; така сама відстань існує між «Ревізором» та іншими творами М. Гоголя, та все ж, *«кожен із цих творів належить до того самого духу і прилучається до цілості творчості спільними характерними рисами»* [3, с. 140].

Коротко розповівши про «Шинель» письменника, Фр. Елленс вирішив зупинитися лише на одному творі М. Гоголя – оповіданні «Портрет», оскільки у ньому автор *«виявляє себе під абсолютно іншим кутом – письменником-фантастом»*. Бельгійський критик інформував читача про те, що з'явився новий переклад цього оповідання, здійснений Ельзою Тріоле, яка, як стверджував Фр.Елленс, *«видається чудово передала нашу мовою милий і таємничий аспект цього невеликого твору, а також його інтимну поезію»* [3, с. 140]. Бельгійський автор наукової розвідки подав розповідь французької письменниці про перші зацікавлення М. Гоголя театральними виставами, коли то *«завдяки неабиякому талантові актора, Гоголь був постановником вистав у школі, виготовляв декорації, виконував комічні ролі, які викликали сміх у глядачів; як завзятий читач, займався двома газетами, створеними учнями, а також бібліотекою, яку вони заснували на зібрані кошти»* [3, с. 140].

Фр. Елленс пише, що М. Гоголь виявив перші натхнення своєї письменницької душі в оригінальних текстах, що зберігаються у Державній бібліотеці України; якраз ці тексти-звіряння, зазначає критик, містять у собі щось таке, що пояснює виявлену у «Портреті» суміш серйозного та дивного. Бельгійський письменник запропонував читачеві уривок із одного такого звіряння М. Гоголя: *«Мої перші досвіди, мої перші спроби, вправи писання упродовж останніх років, проведених у колежі, були пробами ліричного і серйозного жанру; ні я сам, ні мої товариші не думали, що я стану комічним і сатиричним письменником. Хоча за своїм характером я меланхолік, та мене часто сповняло бажання жартувати і навіть надокучати іншим своїми жартами»* [3, с. 140].

Подальші дві сторінки своєї статті Фр. Елленс присвячує розповіді про оповідання «Портрет», написане, як уточнює критик, *«у тонах Е. Гофмана і можливо, хтосьна, під безпосереднім впливом цього чарівника»* [3, с. 141]. Переповівши зміст твору М. Гоголя, бельгійський письменник звертає увагу на те, що поряд із гофманівською фантастикою тут відчувається і палітра художника-реаліста, а, крім того, вже *«проголошує про себе*

сатирик пізніших комедій»: «Упродовж цілого оповідання відчувається бажання висміяти певний світ світських снобів, в очах яких забобонна сила творить закон. Щоб змалювати цей світ Гоголь вклав у „Портрет” незвичайно жорстоку силу („une verve étourdissante et cruelle”))» [3, с. 142].

Наступною у списку гоголезнавчих праць стоїть монографія бельгійського письменника-літературознавця Жілья Нельо «Панорама історичного роману» (Gilles Nélod. Panorama du roman historique. Ed.Sodis, P.-Br., 1969), плід наполегливої тридцятирічної роботи, наукових пошуків, спостережень, роздумів над першотворами.

Визначаючи жанр історичного роману як жанр давній, що існував у різних формах, автор монографії цілком слушно пов’язує його зміни, успіхи зі своєрідними особливостями кожного краю та епохи. Дослідник подає історію становлення жанру історичного роману, його розвитку, збагачення в багатьох країнах Європи й Америки у ХІХ–ХХ ст. зокрема під впливом роману В. Скотта, його концепції роману, як найвищого досягнення цього часу.

Цікаве дослідження бельгійського вченого приваблює також невеликими оглядами-розвідками про історичні твори М. Гоголя і П. Куліша (у розділі монографії – «Продовжувачі В. Скотта») – письменників, які так чи інакше відчували на собі вплив засновника історичного роману.

«Микола Гоголь, – пише Ж. Нільо, – поєднував гумор з мрійництвом, спостережливість і реалістичне наслідування з фантазією. Після успіху „Вечорів на хуторі поблизу Диканьки” Гоголь створює багатобарвну повість (le récit bariolé) „Тарас Бульба”» [7, с. 219]. Переповідаючи зміст повісті, Жіль Нельо говорить: «Йдеться тут про славу епопею з бурхливим ритмом (au rythme qui balaie tout): сторінки змінюють одна одну – дикі або ніжні (стен), чуттєві, кольористі, сповнені сили (козацькі гуляння). Відчуваєш тут могутній подув вільної козацької душі... Хоча Гоголь є справжнім творцем реалістичного роману в Росії («Ми всі вийшли з його „Шинелі”, говорив Достоевський), твір за своїм описами і почуттями дуже романтичний. Не дуже точна, як і твори В. Скотта, щодо історичної правди, повість показує занепад патріархального суспільства; але йдеться тут про епопею більш національну, ніж романи шотландця» [7, с. 220].

Підсумовуючи шляхи впливу романтизму на письменників Росії (крім М. Гоголя і П. Куліша, автор говорив про історичні твори Карамзіна, Пушкіна та ін.), Жіль Нельо підкреслював, що ті письменники вправно засвоїли і «перекували» його «для змалювання своєї національної минушини»: «Отже, тут йдеться не про якесь копіювання школи відомої за кордоном, але про справжній витвір, де визначніші письмен

ники впевнено знайшли найважливі риси історичного роману», завершував бельгійський дослідник [7, с. 221].

Особливої уваги стосовно особи Миколи Гоголя заслуговує новела «Такий собі Микола Гоголь» («Un certain Nicolas Gogol») бельгійської французькомовної романістки українського походження Ірени Стецик (1937 р. н.) Письменниця znana такими романами, як «Мазепа, гетьман України» (1981), «Бальзакова» (1992), «Донька Петра» (2001), в яких широко звучала українська тематика, не минула її і у низці новел – «Писанки», «Дев'ятий хорист», що друкувалися у бельгійській періодиці. 1983 р. на сторінках брюссельського журналу «Le Vif» письменниця надрукувала згадану новелу про Гоголя. Текст новели витриманий у душі гоголівської настроєвості із постійними сумнівами, переживаннями, фантазмагоричними видіннями та уявами. Письменниця перемістила тридцятисемирічного М. Гоголя на престижний бельгійський курорт Остенде. «Морські купелі Остенде послаблять усі ваші болі», – заклик, що звучав із місцевої газети, письменник змінює на: «Прибути до Остенде і знайти смерть». Сіре небо, сіре море видаються йому осоружними. Навіть німфа зображена Венерою в газеті, – це справжній диявол, досить лише уважно приглянутися до неї. Так само звичайні люди, які сновігають тут взад, і вперед, видаються йому дивними: «Люди переодягнені у матросів, туристів, робітників, міщан. Справді, можна у це повірити, якщо б не та деталь яка зраджувала їх: один носить диявола у рукаві; інший ховав його під вилогами одягу; музикант зачинив його у чохлі для скрипки; а модельєрка у своєму пуделку для шиття» [8, с. 85].

«А я, – каже М. Гоголь, – прибув сюди відпочити, пообіцявши прямувати до мудрості. Так немов би мудрість існує», захоплений новим видом – жінки в білому, яка несподівано з'явилася перед ним, з шляхетною походою, гордовитою поставою («Лише королева може так виглядати»). Видалася в його уяві Луїзою Марією, дружиною Леопольда, королевою бельгійців. Сповнений хвилювання бачить, як жінка в білому та її свита прямують просто на нього: «Скинувши капелюх кланяється низько до землі, продовжує своє вітання. Звівши голову, бачить, що жінка дивиться на нього і посміхається. О, ця посмішка! Вона притомом забирає у Миколи сімнадцять років його життя. Сімнадцять років пір'їнами розлітаються у повітрі. Миколі вже не тридцять сім, а заледве двадцять. Того ж вечора напише своїй матері» [8, с. 85].

Уявне кохання, що стало реальністю під важким небом Остенде, матеріалізувалося обличчям любові, охопило його єство! «Він знеможено опустився на лавку парку; поміж червоних ягід калини цвірінькали

горобці: „Дерево кохання, мовив сам до себе. – В Україні, калина є деревом кохання...” На якусь мить уявив себе в українському селі. Вітер з моря і вітер зі степу поєдналися єдиним подихом, в якому почергово переходили міражі Києва і чайки Чорного моря. Йому уявлялося, що він одягнений як у дитинстві у сорочку-вишиванку і шаровари» [8, с. 85].

Сповнений невимовного почуття, вирішує повернутися до готелю.

Новела має гротескне завершення: «А я кажу тобі, що це німецька комедіантка, яка прибула вчора до „Гранд готелю” зі своєю матір'ю і своїми дітьми! – чує Микола Гоголь від якоїсь балакучої пари, що опустилася поряд ним на лавку. Ще раз розгорнув газету; на останній сторінці та сама німфа виходила із морської хвилі. Вона так само закидала назад своє миле обличчя. «Та Микола не без подиву запримітив зблиск у її очах, той самий зблиск, якого щойно не було. «Погляд диявола!» – сказав сам до себе. Із збентеженням подумав про те, що лише десять хвилин тому забув, що наш світ є царством ілюзій» [8, с. 85].

У томі 11^а згаданій бельгійській енциклопедії, названому «Національній відродження і загальне сприйняття. 1832–1885. Триумфуючий романтизм», знаходимо окремий розділ «Гоголь» із літературознавчим оглядом творчості письменника та уривками із творів «Вечори на хуторі поблизу Диканьки», «Записки божевільного», «Коляска» (обидва переклад 1845 р.); «Мертві душі», (три уривки), «Список Автора» і уривок із п'ятої дії «Ревізора» у перекладі Проспера Меріме.

Вартує уваги переднє слово про життя і творчість Миколи Гоголя, в якому авторка публікації Вероніка Льоскі, професорка Сорбонни, подаючи огляд літературної спадщини письменника, наголошувала на концептуальних питаннях гоголезнавства: «Творчість Гоголя поділяється на три великі тематичні розділи: фольклорні оповіді, міські твори і дидактичні праці. Коли спало його романтичне натхнення, Гоголь спробував свій голос пророка» [4, с. 268]. І далі: «Микола Васильович Гоголь народився у сім'ї дрібних українських поміщиків. <...>. Проживаючи у Петербурзі, він існував завдяки виконанню невеликих чиновницьких доручень, збираючи матеріали для своїх оповідань, надиханих фольклором його рідної Малоросії» [4, с. 268].

Розповівши про літературний дебют письменника – «Вечори на хуторі поблизу Диканьки», історичний роман, добірку «Арабески», комедію «Ревізор», на яку Гоголь покладав великі сподівання, гадаючи, що вона зробить кращою Росію, – Вероніка Льоскі значне місце надала довгій мандрівці Гоголя країнами Європи, а також його перебуванню в Італії. У передньому слові детально говориться про роботу письменника

над двома томами «Мертвих душ», твором «Вибрані уривки мого листування із друзями» (1846), що повинні були стати дидактичною книгою, в якій автор викладав свій ідеал морального становлення. Критик зазначила, що цей твір «*читач прийняв дуже погано, з нетерпінням чекаючи продовження „Мертвих душ“*». Продовжуючи цю тему, авторка передмови розповіла про шукання М. Гоголем «*релігійного ідеалу свого дитинства*», шукання, яке письменник розпочав ще з 1836 року, проживаючи у Римі. Вираженням цього була «Сповідь автора», невеликий памфлет, знайдений по смерті автора: «*хвилюючий твір, можливо, один із небагатьох творів письменника, в якому він висловлюється з великою щирістю*» [4, с. 269].

Вартісним є той абзац із передмови про творчість М. Гоголя, в якому її авторка говорила про нове прочитання Гоголя сучасною російською критикою: «*Гоголя перестали пояснювати відповідно до радянського бачення як захисника бідних і критика соціальних негараздів. Своєю безмежною увагою він розповідав неправдоподібні історії, які були відгомонам його внутрішнього світу, заселеного чудиськами і страхіттями його дитинства. Його писання загалом «усне» і часто римоване, і воно подає дивні зразки кліше, уривки сентиментальної риторики, запозиченої із XVIII століття, та бурлескні несподіванки*» [4, с. 269].

Читач, який сприйме неординарність образів окремих творів М. Гоголя (наприклад *ніс*, який живе самостійним життям у Петербурзі і зазнає там власних пригод), увійде у «*реалізм фантастики*» Гоголя і дозволить заповнити себе його чарами. Нагородження деталей, особливо нюхових, творить ефекти погано стриманого хаосу. Однак читач погоджується на нього через насиченість гоголівської прози – автор глузує із персонажа, або ж вдає, що йому симпатизує, або ж насміхається з нього наймовірніше сучасною мовою. Наприклад, «Шинель», яку довгий час розглядали як шедевр милосердя до маленьких людей, набрала символічного значення.

Вступна стаття приваблює і особливою науковістю щодо трактування гоголівської розповіді: «*...він не пише від імені єдиного всезнаючого оповідача. Він то вигадує оповідача, риторика якого набундючена і віддалена од теми; то поринає у фарс, то виявляє демона, який завжди криється у його внутрішньому єстві. Історія відхиляється до описів або ж мрійництва, сповненого неправдоподібності якраз у той момент, коли герой повинен зробити рішучий крок або ж потрапити у пастку. І справді нам видається, що Гоголь виробив особисту форму розповіді, втікаючи від власного страху. Відхилення, нагородження гумористичних та гро-*

тесних деталей, карикатури – це все вводить читача в оману. Але це були лише засоби для того, щоб оминути наміри Сатани і дезорієнтувати його в той час, коли він на вас нападає. Бо тоді страх розсіюється, напруга слабне і герой твору, а разом із ним і читач, порятковані» [4, с. 270].

Вагомість розділу «Гоголь» у бельгійській енциклопедії бачиться ще й поданням бібліографічного списку важливіших праць про письменника, зокрема – біографічних есеїв Анрі Труая «Gogol» (Paris, 1971) та Владіміра Набокова, писаного англійською мовою. Зазначимо ще й короткі, дуже корисні анотації до кожного фрагменту творів М. Гоголя, поданих в енциклопедії, які вводять читача у настрій конкретного тексту.

Викладений у цій статті матеріал аж ніяк не вичерпує зазначеної наукової проблеми. Варгують окремого дослідження наступні аспекти бельгійської французькомовної Гоголіани: оцінка рівня перекладу «Сорочинського ярмарку», здійсненого Е. Енсом; пошук інших оцінок та згадок про творчість М. Гоголя у бельгійській французькомовній періодиці; повніше ознайомлення українського читача із згаданою тут новелою письменниці Ірен Стецик «Такий собі Микола Гоголь». І, безперечно, наукова проблема, яка виходить за рамки цієї студії – впровадження у науковий контекст монографії Луї Леже «Микола Гоголь» (1914), яка ще не дістала належної оцінки у гоголезнавчих дослідженнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гоголь Н.[Заметка о Мериме] / Н. Гоголь // Собр. соч. : в 7-ми томах / Николай Гоголь. – Москва : Худож. лит., 1978. – Т. 6. – С. 381–382.
2. Hellens F. Documents secrets (1905–1956). Préface / Franz Hellens. – Paris: Ed. Albin Michel, 1958. – 409 p.
3. Hellens F. Un aspect de Nicolas Gogol / Franz Hellens // Des pas dans les jardins. – Bruxelles: Renaissance du Livre, 1960. – P. 138–142.
4. Lossky V. Gogol. 1809–1852 / Véronique Lossky // Patrimoine littéraire européen : Anthologie en langue française sous la direction de J.-Cl.-Polet. – Bruxelles, 1999. – Vol. 11^a : Renaissances nationales et conscience universelle, 1832–1885. Romantismes triomphants. – P. 268–270.
5. Meyne Marc. Eugène Hins (1839–1923) / Marc Meyne // Mémoire présenté en vue d'obtenir le grade de licencié en Histoire. Année académique 1987–1988. – T. I (1839–1900); T. II (1900–1923). – 291 p.
6. Mortier R. Hins (Marie-Auguste-Désiré-Eugène) / Rolland Mortier // Biographie nationale publiée par L'Académie Royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique. Tome trente-septième. Supplément tome neuvième. – Bruxelles, 1971–1972. – P. 442–449.
7. Nélod Gilles. Panorama du roman historique / Gilles Nélod. – Paris ; Bruxelles : Ed. Sodis, 1969. – 497 p.
8. Stecyk I. Un certain Nicolas Gogol / Irène Stecyk // LeVif. – 1983. – 17 novembre. – P. 84–85.

REFERENCES

1. Gogol, N. (1978), “Note on Mérimée”, *Collected works in 7 vols.* Vol. 6 [“Zametki o Merime”, *Sobranie sochinenij v 7-mi tomakh*, t. 6], Khoudožestvennaja literatura, Moscow, p.381–82ю (in Russian).
2. Hellens Fr. (1958), *Documents secrets (1905-1956), Préface*, Ed. Albin Michel, Paris, 409 p. (in French).
3. Hellens, Fr. (1960), “Un aspect de Nicola Gogol”, *Des pas dans les jardins*, Renaissance du Livre, Bruxelles, pp. 138-42. (in French).
4. Lossky, V. (1999), Gogol. 1809-1852, *Patrimoine littéraire européen: Anthologie en langue française*, Vol. 11^a: Renaissances nationales et conscience universelle, 1832-1885, Romantismes triomphants, Bruxelles, pp. 268-270. (in French).

5. Meyne, M. (1987-1988), "Eugène Hins (1839-1923)", *Mémoire présenté en vue d'obtenir le grade de licencié en Histoire. Année académique*, t. I (1839-1900); t. II (1900-1923), 291 p. (in French).
6. Mortier, R. (1971-1972), "Hins (Marie-Auguste-Désiré-Eugène)", *Biographie nationale publiée par L'Académie Royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique*, Tome trente-septième, Supplément tome neuvième, Bruxelles, pp. 442-449. (in French).
7. Nélod, G. (1969), *Panorama du roman historique*, Ed. Sodis, Paris-Bruxelles, 497 p. (in French).
8. Stecyk I. (1983), "Un certain Nicolas Gogol", *LeVif*, 17 novembre, pp. 84-85. (in French).

СЕМАНТИКА ХУДОЖНЬОГО ЧАСУ У НОВЕЛІ В. СТЕФАНИКА «ВОНА-ЗЕМЛЯ» І ПОВІСТІ А. ЧЕХОВА «НУДНА ІСТОРІЯ»

Наталія Ботнаренко

Кандидат філологічних наук, викладач,
Кафедра світової літератури і порівняльного літературознавства,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (УКРАЇНА),
76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57,
e-mail: natalia.botnarenko@pu.if.ua

UDC: 82. 091: 821.161.2 + 821.161.1

РЕФЕРАТ

Мета. Стаття присвячена дослідженню семантики художнього часу у новелі В. Стефаника «Вона-земля» та повісті А. Чехова «Нудна історія». Метою статті є визначення функціонування лінійного (історичного) часу та циклічного (сакрального) часу в художніх творах митців. **Дослідницька методика.** У роботі використаний системний підхід за допомогою порівняльно-типологічного, культурно-історичного, структурно-семіотичного методів. **Результати.** Зазначено, що загалом мала проза В. Стефаника і А. Чехова орієнтована на відтворення «миттєвості», теперішнього часу. Тому у новелі В. Стефаника «Вона-земля» та повісті А. Чехова «Нудна історія» присутній лінійний, історичний час кінця XIX – початку XX ст. Циклічний час у творах представлений бінарними опозиціями «старе / нове», «колись / тепер», «день / ніч», «зима / літо». Доведено, що циклічний час у новелі В. Стефаника «Вона-земля» зберігає своє сакральне значення. У повісті А. Чехова «Нудна історія» циклічний час присутній, але його семантичне навантаження зменшується. **Наукова новизна.** У роботі вперше за допомогою компаративного аналізу досліджено типологічні подібності та відмінності семантики художнього часу у новелі В. Стефаника «Вона-земля» та повісті А. Чехова «Нудна історія». **Практичне значення.** Матеріал статті може бути використаний при подальшому вивченні українського і російського літературних процесів кінця XIX – початку XX ст., зокрема творчості В. Стефаника і А. Чехова.

Ключові слова. Семантичне значення, лінійний час, циклічний час, бінарна опозиція, екзистенційність, межа ситуація.

ABSTRACT

Natalia Botnarenko. Semantic of Artistic time in V. Stefanyk's short story «She-earth» and A. Chekhov's story «Boring story».